

تحلیل عوامل مؤثر در تصمیم به مهاجرت روستاییان در قلمرو جغرافیای رفتاری (مورد مطالعه: دهستان سینا، شهرستان ورزقان)

* محسن آقایی هیر، حسین کریمزاده^۱، عقیل خالقی^۲

۱- استادیار گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه تبریز، تبریز، ایران.

۲- دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه تبریز، تبریز، ایران.

حکیده

تاریخ دریافت: ۰۷ مرداد ۱۳۹۴

تاریخ پذیرش: ۲۹ شهریور ۱۳۹۶

تحقیق حاضر که در قلمرو جغرافیای رفتاری، به تحلیل عوامل مؤثر در تصمیم به مهاجرت روستاییان پرداخته، از نظر هدف، کاربردی و به لحاظ ماهیت و روش از نوع توصیفی-تحلیلی است. جامعه آماری شامل خانوارهای ساکن دهستان سینا در شهرستان ورزقان می‌باشد. حجم نمونه ۳۰۰ نفر و نمونه‌گیری به شیوه تصادفی ساده است. رویای پرسشنامه بر اساس اعتبار صوری و پایایی آن با ضریب گاتمن (تقسیم نصفی)، ۰/۸۸ به دست آمده است. تجزیه و تحلیل‌های این پژوهش که مبتنی بر روش مدل معادلات ساختاری با استفاده از نرم‌افزار لیزرل مورد توجه قرار گرفت. برای این منظور با استناد به مبانی نظری و بررسی مطالعات پیشین، از بین عوامل رفتاری متعدد در تصمیم به مهاجرت روستاییان، یک مدل مفهومی ترسیم و مورد آزمون قرار گرفت. نتایج ارزیابی نیکویی برازش نشان داد که مدل ارائه شده در سطح مطلوب با داده‌های تجربی سازگاری دارد و لذا با استفاده از مدل ترسیم شده، به بررسی و تحلیل عوامل مؤثر پرداخته شد. آزمون بارهای عاملی، نشان می‌دهد «ادراک فردی از کیفیت محیطی» بیشترین اثرگذاری را در فرد به عنوان عامل فعال تصمیم‌گیرنده برای مهاجرت از روستا دارد. نهایتاً نتایج بررسی ماتریس کوواریانس متغیرهای مستقل، بیانگر سطح بالای معنیداری در تخمین‌های مربوط به «تحلیل مسیر» متغیرهای مورد مطالعه با هم می‌باشد. لذا می‌توان گفت که مدل طراحی شده به‌عنوان ابزار مفیدی در زمینه تحلیل تصمیم مهاجرت روستاییان در قلمرو جغرافیای رفتاری قابل طرح است.

کلیدواژه‌ها:

جغرافیای رفتاری، مهاجرت، معادلات ساختاری، شهرستان ورزقان.

مقدمه

اشخاص و مناطق گوناگون کاملاً متفاوت است؛ چراکه طیفی گسترده از افراد و قشرها وجود دارند که زمینه‌های متفاوتی برای مهاجرت دارند (Taherkhani, 2002: 68).

ویژگی روابط دیدگاه-رفتار منجر به کاربرد تحقیقات و نظریات مربوط به تصمیم‌گیری انسانی می‌شود که بر اساس نظر سیمون^۱ (۱۹۸۰) یکی از حوزه‌های پیش‌رو کارهای علمی بین‌رشته‌ای در نیمه دوم قرن بیستم است. در این مسئله، چهارچوب زمینه‌ای تحقیق تصمیم به مهاجرت شامل عناصر اصلی عوامل پس‌زمینه‌ای (شخصی و ساختاری)، درک کاربری مکان، خواست جابجایی و رفتار مهاجرت بوده و برهم‌کنش میان این چهار عنصر اصلی منجر به شکل‌گیری مجموعه‌ای ویژه از مشکلات شامل: رابطه میان عوامل پس‌زمینه‌ای و خواست جابجایی؛ رابطه میان

مطالعات جغرافیای رفتاری نقش مهمی در زمینه تجربیات علمی و عملی اخیر و در حیطه جغرافیای انسانی معاصر ایفا کرده است (Arbabi, 2000: 11)؛ در جغرافیای رفتاری، کاوشگران فضایی ممکن است که خود از نوع انتخاب، مشاهده عینی نداشته باشند و یا به نقاط دوردست سفر نکرده باشند اما تصمیم‌گیری‌شان تنها از طریق اطلاعاتی باشد که در دسترس آن‌ها قرار می‌گیرد؛ بنابراین کیفیت تصمیم‌گیری به مقدار زیادی به نقش و میزان اطلاعات قابل دسترسی بستگی دارد (Shakuie, 2008: 131).

تحقیقات در خصوص مهاجرت روستاییان عمدتاً بر آن است تا تبیین کند که چرا روستاییان مهاجرت می‌کنند؟ و عوامل مؤثر در تصمیم‌گیری آنان برای مهاجرت چیست؟ بی‌تردید در فرایند تصمیم‌گیری برای مهاجرت، به‌طور نسبی عوامل تأثیرگذار در

1.- Simon

* نویسنده مسئول:

دکتر محسن آقایی هیر

نشانی: تبریز دانشگاه تبریز، تبریز، ایران

تلفن: ۱۵۵۲۸۳۵ (۹۱۴) +۹۸

پست الکترونیکی: aghayarihir@gmail.com

و پورا احمد (۱۳۸۹) در کتاب قلمرو و فلسفه جغرافیا بحث‌هایی (نه به گستردگی سایر مکاتب)، مطرح نموده‌اند. مقاله‌ای که در این زمینه کار شده است مربوط به بهفروز (۱۳۷۰) با عنوان «بررسی‌های ادراک محیطی و رفتار در قلمرو مطالعات جغرافیای رفتاری و جغرافیای انسانی معاصر»، در زمینه مهاجرت، علل و عوامل آن، پیامدها و سایر زمینه‌های مربوطه نیز طیف وسیعی از تحقیقات و پژوهش‌ها انجام گرفته اما تحقیقی که به بررسی عوامل مؤثر در تصمیم به مهاجرت روستاییان در قلمرو جغرافیای رفتاری بپردازد یا وجود ندارد و یا از دید نگارندگان پنهان مانده است. به‌رحال به چند مورد از کارهایی که به بررسی مهاجرت روستایی می‌پردازند اشاره می‌کنیم (جدول ۱).

مروروی بر ادبیات موضوع

رفتارگرایی نوعی نظریه روان‌شناختی یا مکتب روانشناسی است و از این لحاظ که درباره طبیعت آدمی هم نظر خاص دارد و جامعه، ارزش‌ها، زندگی خوب و ماهیت واقعیت را مورد بحث قرار می‌دهد، به حوزه فلسفه وارد می‌شود (Shoari Nejad, 2005: 517). ریشه‌های رفتارگرایی به دیدگاه فلسفی افرادی مانند جان لاک برمی‌گردد که ذهن را لوح سفیدی می‌دانست که می‌توان آن را به دو شکل درآورد؛ اما رفتارگرایی به‌طور رسمی در سال ۱۹۱۳ با سخنرانی معروف واتسون^۲ (۱۸۷۹-۱۹۵۸) بنیان‌گذاری شد (Hamza, 2009: 74-73 quoted from Watson, 1913 & Heydari, 2003). در جغرافیای رفتاری، کل مکان علاوه بر این که صحنه عملکردهای اقتصادی، تاریخی و اجتماعی است، درعین حال فضای روان‌شناختی است. این فضا هویت، ساختار و مفهوم خاص خود را دارد که به مقتضای خصوصیات فردی و برحسب شرایط زندگی تغییر پیدا می‌کند؛ بنابراین جغرافیای رفتاری، فضای رفتاری و کرداری افراد را در نظر می‌گیرد و کاربردی را که انسان از فضای زندگی خود دارد، مطالعه می‌نماید (Pourahmad, 2010: 178).

به علاوه مهاجرت یک استراتژی تجدید امرارمعاش خانواده در محیط‌زیست است که جوامع آسیب‌پذیر برای تنوع بخشیدن به معیشت خویش و در جستجوی درآمد، منابع و نیز غلبه بر موارد مخل رفاه و محدودیت‌های اجتماعی، اقتصادی و نهادی در مکان خود به آن دست می‌زنند (Nguyen et al, 2015: 79) که در این باره فوکویاما و نیتو^۳ (۲۰۰۷) سیاست‌های زیست‌محیطی را در قالب مدل مهاجرتی هاریس-تودارو بررسی کرده‌اند که در آن بخش کالاهای صنعتی در نواحی شهری با یک بازار رقابتی مواجه بوده و مدل از ترکیب سه عامل: بازار دوگانه مرکب، اقتصاد دوگانه و عوامل محیطی ساخته شده است (Naito, 2012: 85-86).

عوامل پس‌زمینه‌ای و درک کاربری زمین؛ رابطه میان عوامل پس‌زمینه‌ای و رفتار مهاجرت؛ رابطه میان خواست جابجایی و رفتار مهاجرت؛ رابطه میان خواست جابجایی و درک کاربری زمین؛ رابطه میان درک کاربری مکان و رفتار مهاجرت برای پژوهش‌های تصمیم مهاجرت می‌شود (Jong et al., 1986: 42-43).

با عنایت به آنچه مطرح شد در جریان مهاجرت از روستا به شهر، همواره مشکلات متعدد اجتماعی و اقتصادی مورد توجه محققان بوده که این امر به دلیل پیامدهای متفاوتی که مهاجرت هم در مبدأ و هم در مقصد به دنبال دارد که بسیاری جهات حائز اهمیت و قابل بررسی است. به خاطر این مهم و با توجه به اینکه مهاجرت و عوامل مؤثر بر ایجاد انگیزه برای تصمیم مهاجرت از شخصی به شخص دیگر و از روستایی به روستای دیگر تفاوت دارد، این تحقیق برای یافتن پاسخی مناسب به این مسئله، قصد دارد تا عوامل مؤثر در تصمیم به مهاجرت روستاییان را در قلمرو جغرافیای رفتاری مورد بحث و بررسی قرار دهد. با قبول اینکه انسان به‌عنوان موجودی اندیشمند در تحلیل‌های جغرافیایی مطرح است که با دریافت آگاهی از محیط اطراف خود، نقش‌پردازی نموده و با رفتار خود به نظارت و کنترل محیط در جهت رسیدن به اهداف با دگرگون‌سازی محیط می‌پردازد؛ عواملی مانند پایگاه اجتماعی-اقتصادی، عامل ترس، رنج‌ها، امیدها، سن، جنسیت، شغل، تخصصیابی، میزان تحصیلات، تجربه شخصی، یادگیری و ... (Shakuie, 2008: 129) عواملی هستند که در زمینه‌های تصویر شناختی انسان از محیط تأثیر گذاشته و او را مجبور به تصمیم‌گیری و اعمال رفتار (مهاجرت) می‌نمایند. عواملی از این دست نگارندگان را بر آن داشت تا به دلیل اهمیت موضوع و تحقیقات بسیار اندک در زمینه جغرافیای رفتاری مهاجرت، در جستجوی علل و عوامل مهاجرت با پس‌زمینه رفتارگرایی، در روستاییان دهستان سینا از توابع بخش مرکزی شهرستان ورزقان باشند.

با توجه به مسئله تحقیق، سؤالاتی که این پژوهش درصدد پاسخ به آن است به شرح ذیل می‌باشد:

- سازگاری مدل نظری تحقیق، با استفاده از معادلات ساختاری چگونه می‌باشد؟

- میزان تأثیر عوامل رفتاری مهاجرت که باعث می‌شوند فرد به‌عنوان عامل فعال تصمیم‌گیرنده، اقدام به مهاجرت نماید، چقدر می‌باشد؟

- آیا بین ادراکات محیطی و رفتاری فرد، با تصمیم وی به مهاجرت ارتباط معناداری وجود دارد؟

پیشینه تحقیق

در زمینه مکتب رفتارگرایی و جغرافیای رفتاری، شکوئی (۱۳۸۷) در کتاب فلسفه‌های محیطی و مکتب‌های جغرافیایی

2.- Watson

3.- Fukuyama and Naito

جدول ۱. مروری بر پیشینه تحقیقات انجام یافته.

پژوهشگر	یافته‌های تحقیق
طاهرخانی (۲۰۰۲)	اگرچه انگیزه‌های اقتصادی در مهاجرت جوانان روستایی نقش مهمی دارند، عوامل غیراقتصادی نیز اثرات مستقیم بر رفتار آنان می‌گذارد. برای مثال، تسهیلات محلی، رضایت از محل سکونت، رفاه اجتماعی، استانداردهای زندگی، نیاز به پیشرفت، زندگی بهتر و هدف‌های ارزشی به‌طور معناداری انگیزه مهاجرت جوانان روستایی استان قزوین را افزایش داده‌اند.
شمس‌الدینی و گرجیان (۲۰۱۰)	عوامل متعدد اقتصادی، اجتماعی و طبیعی در مهاجرت روستائیان دهستان مؤثر بوده‌اند. در این میان، حدود ۸۰ درصد از مهاجرین مورد مطالعه عوامل اقتصادی از جمله جستجوی شغل و دستیابی به درآمد بیشتر را مهم‌ترین دلیل کوچ خود ذکر کرده‌اند.
محمودیان و قاسمی (۲۰۱۲)	تشدید دامنه ارتباطات و تشویق و کمک مهاجران پیشگام، باعث شده که مهاجرت‌های شبکه‌ای از استان آذربایجان شرقی (بیشتر با مبدأ روستایی) به استان تهران آغاز گردد. این امر موجب شده تا به رفتار مهاجرتی به‌عنوان یک اصل در جهت پیشرفت و بهبود وضعیت اقتصادی-اجتماعی خانوارهای روستایی توجه شود.
Sandu and De Jong (1996)	به بررسی نیت مهاجرت و رفتار در رومانی پرداخته نتایج نشان می‌دهد که رفتار انتخاب مهاجرت با جستجو برای مکان‌های اداره با بزرگ‌ترین فرصت در شرایط بازار و دموکراسی برمی‌گردد. مفاهیم نتایج برای نظام سیاسی و تصمیم‌گیری سیاست عمومی مطرح است.
De Jong et al. (1984)	به بررسی نیت و رفتار مهاجرت و تصمیم‌گیری در روستا پرداخته و نتایج حاکی از آن است که در مطالعات مهاجرت مهم است برای مقابله با هر دو «تصمیم به حرکت» و «تصمیم به حرکت به کجا».
Bailey (1993)	به بررسی رابطه بین تاریخ مهاجرت و رفتار مهاجرت در بین جوانان پرداخته و نتیجه می‌گیرد که مهاجرت یک فرایند انتخابی است. یافته‌ها نشان می‌دهد که سهام مهاجر از عوامل مهم چگونه تابع بازار کار است.
Lu (1999)	به بررسی تناقضات رفتاری در مهاجرت می‌پردازد. نتیجه می‌گیرد که میزانی که افراد به‌طور مداوم با نیت قبلی مهاجرت می‌کنند نیز متفاوت و همراه با ویژگی‌های خود (به‌عنوان مثال، سن، تحصیلات و جنسیت) است. این مقاله در مورد امکان وجود دلایل تناقضات رفتاری در مهاجرت بر اساس تحولات اخیر در نظریه‌های روان‌شناختی اجتماعی رفتار انسان است.
Ma et al. (2017)	به بررسی رفتار مهاجرت دانشجویان و فارغ‌التحصیلان تحت دوگانگی غالب منطقه‌ای پرداخته نتایج تجربی نشان می‌دهد که کیفیت بهتر دانشگاه، بالاترین احتمالی است که فارغ‌التحصیلان برای تصمیم به مهاجرت اتخاذ کنند که چنین پدیده‌ای در مناطق کمتر توسعه‌یافته، بسیار قابل توجه است.

فصلنامه پژوهش‌های روستایی

مطرح می‌کند (Bailey, 1993: 317-321)؛ همچنین سندآ و دی جانگ^۸ (۱۹۹۶) موارد شکل (۱) را به‌عنوان مدل مفهومی در تصمیم به مهاجرت معرفی می‌کند.

ویلیامز^۹ و همکاران به مقایسه رفتار مهاجرتی در بین زنان و مردان می‌پردازند و اظهار می‌کنند که زنان مهاجر گرایش بیشتری برای ارزش دادن به توجهات غیراقتصادی و تصمیم‌گیری دموکراتیک‌تر در مقایسه با مردان دارند؛ عدم رضایت مردان از مهاجرت به خاطر درآمد پایین‌تر یا حتی عدم توانایی در حفظ درآمد قبلی نبوده، زنان بیشتر متأثر از کیفیت زندگی هستند، چراکه این پیامد منطقی نقش جنسیتی و اجتماعی آنان است. لذا زنان تمایل بیشتری برای مهاجرت از شهر به روستا دارند (Williams et al, 1986: 629 - 641).

نتایج تحلیل طولانی روابط متقابل میان سابقه مهاجرت و رفتار مهاجرت در بین جوانان نیز می‌تواند در ۶ مورد ذیل خلاصه شود (Bailey, 1993: 324):

- مشابه تحقیقات پیشین، سابقه مهاجرت منجر به نرخ بالاتر

نظریه سرمایه انسانی که توسط سچاس تاد^۴ (۱۹۶۲) و گری بکر^۵ (۱۹۶۴) مطرح شد، به‌عنوان متداول‌ترین نظریه مهاجرت در سطح خرد محسوب می‌شود (Foroutan, 2012: 77)؛ اما نظریات رفتاری مهاجرت، چنین فرض می‌کنند که مهاجرت و قابلیت تحرک ساکنان اعمالی هدفمند و عاقلانه هستند که بر اساس سلیقه افراد به‌منظور بهبود و حفظ کیفیت زندگی خودشان، شکل می‌گیرند (Lu, 1999: 468-469). افراد تنها زمانی جابجا می‌شوند که منافع مورد انتظار آن‌ها (حداقل مطلوب) از هزینه‌های احتمالی فراتر رود (Bailey, 1993: 317). در مطالعات مربوط به تصمیم مهاجرت، بررسی روابط میان خواست و رفتار در سطح خرد، اساس کار است. به‌هرحال، عوامل تعیین‌کننده در مهاجرت‌های داخلی و بین‌المللی یکسان نیستند (Jong et al, 1986: 41-42). بیلی^۶ متغیرهای سابقه مهاجرت، جنسیت، نژاد، تأهل، تحصیلات دانشگاهی، موقعیت شهر، بیکاری در آغاز سکونت، نرخ بیکاری آغازین در محل سکونت به‌شرط بیکاری فرد، بیکاری در پایان سکونت، نرخ بیکاری پایانی در محل سکونت و تعداد مهاجرین وارد شده را به‌عنوان مدل پیشنهادی

7.- Sandu
8.-De Jong
9.-Williams

4.- Sjaastad
5.- Gary Bakker
6.-Bailey

رفتاری در چهار قلمرو اصلی صورت می‌گیرد:

- رفتار انسانی و معرفت فضایی؛

- انسان - محیط و اندیشه اکولوژیک؛

- ادراک چشم‌انداز و تجرب؛ و

- مطالعه تطبیقی (Shakuie, 2008: 139-143).

چنین فرض می‌شود که فرایند واقعی تصمیم‌گیری مهاجرت، شامل زنجیره‌های از تصمیمات هدفمند باشد. تفاوت میان مسکن معمول آن‌ها و شرایط سکونتی فعلی ایشان یا آنچه تحت عنوان نقصان مسکن^{۱۰} نامیده می‌شود، ممکن است منجر به عدم رضایت سکونتی شود تصمیم به جابجایی ممکن است در بازگشت منجر به قابلیت تحرک شود. بر اساس نظر مور^{۱۱} (۱۹۸۶) توانایی یک خانوار برای واقعیت بخشیدن به خواست مهاجرت، تحت تأثیر چند عامل به شرح زیر قرار می‌گیرد. مور (۱۹۸۶) برای نمونه نشان داده است که روابط میان سکونت و رضایت از محله، خواست جابجایی و قابلیت تحرک در میان گروه‌های مختلف

مهاجرت مجدد می‌شود؛

- ارائه این اثر سابقه مهاجرت با یک متغیر دوجبهی نسبت به برآورد مدل‌های پراکنده در خصوص تصمیمات موفق مهاجرت، از آموزندگی کمتری برخوردار است؛

- تحصیل کردگان دانشگاهی نسبت به سایرین، اولین مهاجرت خود را سریع‌تر انجام می‌دهند اما در انجام مهاجرت‌های سوم و پس از آن، نسبت به سایرین کندتر عمل می‌کنند؛

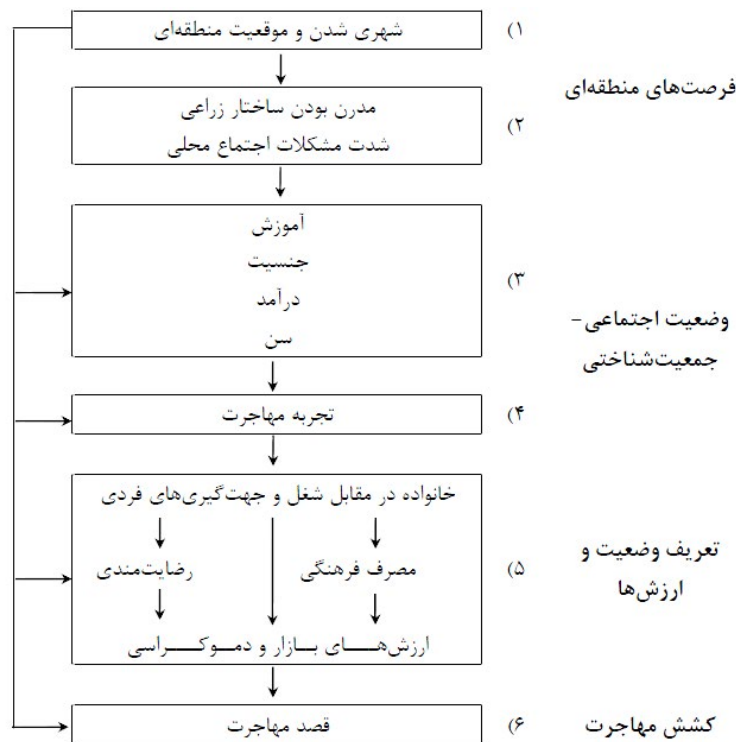
- میزان بیکار بودن وقتی که سابقه مهاجرت افراد افزایش یابد، سبب کاهش گرایش به مهاجرت می‌شود؛

- نرخهای بالای بیکاری در سطح ملی، همیشه توأم با مهاجرت بیکاران است؛ اما این اثر همچنین با افزایش سابقه مهاجرت تقلیل می‌یابد؛ و

- بیکار شدن در پایان دوره اقامت نسبت به بیکار بودن در بدو اقامت، اثر قوی‌تری بر روی مهاجرت دارد. بعلاوه طولانی شدن بیکاری در محل اقامت، اثر بسیار زیادی بر روی رفتار مهاجرت برجای می‌گذارد.

در زمان ما، مطالعات مربوط به ادراک محیطی و جغرافیای

10. Housing Deficit
11.- Moore

شکل ۱. مدل مفهومی تصمیم به مهاجرت. (مأخذ: Sandu and De Jong, 1996: 440)

(تقسیم نصفی)، ۰/۸۸ به دست آمده است. جدول شماره ۲ خروجی نرم‌افزار SPSS را در این ارتباط نشان می‌دهد.

منطقه مورد مطالعه

شهرستان ورزقان با مساحت حدود ۲۳۶۸/۱۲ کیلومترمربع در ۳۸ درجه و ۲۳ دقیقه تا ۳۸ درجه ۴۷ دقیقه عرض جغرافیایی و ۴۶ درجه و ۲ دقیقه تا ۴۶ درجه و ۵۲ دقیقه طول جغرافیایی در قسمت شمالی استان آذربایجان شرقی واقع شده است (شکل ۲). ارتفاع متوسط این شهرستان از سطح دریا ۱۶۷۰ متر می‌باشد (Mahdavi & Karimzadeh, 2006: 205).

بر اساس نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن در سال ۱۳۹۰، جمعیت شهرستان ورزقان ۴۵ هزار و ۷۰۸ نفر (۱/۲ درصد جمعیت استان) و جمعیت مرکز این شهرستان ۵۳۸۵۵ نفر سرشماری شده است. جمعیت شهری این شهرستان ۶۷۵۸ نفر و جمعیت روستایی آن ۳۸۹۵۰ نفر و تعداد خانوار آن

جمعیتی تغییر می‌کند که در این امر، متغیرهای اجتماعی- جمعیت‌شناختی متعددی را مؤثر دانسته و مطالعه وی دلایل ممکن برای ناسازگاری رفتار مهاجرتی را به‌ویژه در زمینه ناسازگاری ذاتی قابلیت تحرک مشخص نموده و اظهار می‌کند که مهاجرت یک رفتار انتخاب الزامی است (Lu, 1999: 469-486).

روش‌شناسی تحقیق

این تحقیق به لحاظ هدف کاربردی و به لحاظ ماهیت و روش، توصیفی-تحلیلی است. جمع‌آوری اطلاعات به‌صورت کتابخانه‌ای و میدانی بوده است. در روش میدانی، از ابزار پرسشنامه محقق ساخته استفاده شده است. جامعه آماری^{۱۲} این پژوهش شامل ساکنان دهستان سینا از توابع شهرستان ورزقان می‌باشد. حجم نمونه ۳۰۰ نفر و نمونه‌گیری به شیوه تصادفی ساده است. روایی پرسشنامه بر اساس اعتبار صوری و پایایی آن با ضریب گاتمن

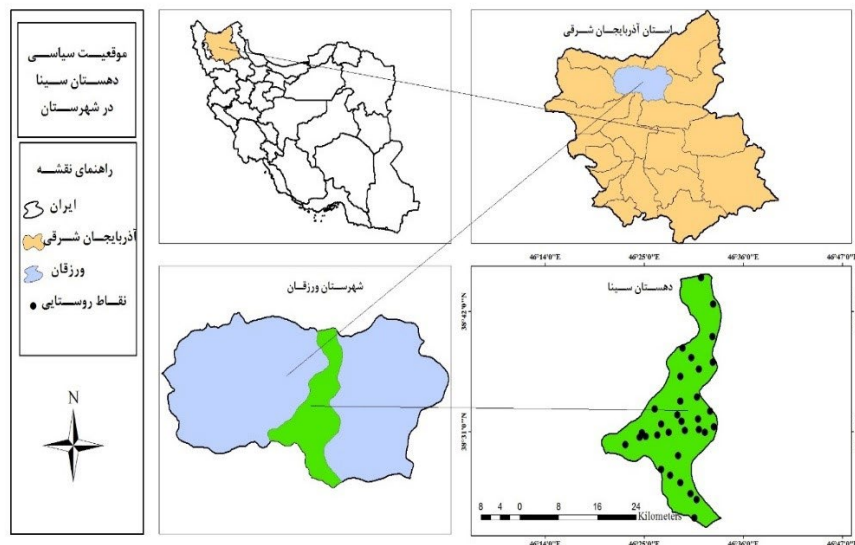
۰.۱۲ ترکیب جمعیتی جامعه آماری در جدول ۳ گنجانده شده است.

جدول ۲. آزمون پایایی.

الفای کرونباخ	قسمت ۱	ارزش	۰/۶۸۳
	قسمت ۲	ارزش	۰/۹۸۲
ارتباط بین فرمها			۰/۸۱۱
ضریب اسپیرمن- براون	طول برابر		۰/۸۹۶
	طول نابرابر		۰/۸۹۶
ضریب گاتمن تقسیم نیمی			۰/۸۸۰

فصلنامه پژوهش‌های روستایی

منبع: یافته‌های تحقیق

شکل ۲. نقشه سیاسی و موقعیت جغرافیایی منطقه مورد مطالعه

فصلنامه پژوهش‌های روستایی

تصمیم به مهاجرت روستاییان در قلمرو جغرافیای رفتاری است، از دید روستاییان محدوده مورد مطالعه که حجم نمونه آن ۳۰۰ نفر تعیین شده است به بررسی موضوع پرداخته شد؛ بنابراین بر اساس مبانی نظری ارائه شده و با توجه به مدل مفهومی تحقیق، در خصوص عوامل مؤثر در مهاجرت در قلمرو مکتب رفتاری، تعداد ۱۲ متغیر آشکار را در قالب سه متغیر پنهان یا عامل (مکنون)،

۱۲۲۴۴ خانوار است (Statistical Center of Iran, 2011). دهستان سینا یکی از دهستان‌های شهرستان ورزقان است که در بخش مرکزی آن واقع شده است و شامل ۲۸ روستا می‌باشد. بنا بر نتایج سرشماری، مشخصات جمعیت روستایی دهستان سینا مطابق جدول شماره ۳ می‌باشد. با توجه به اینکه تحقیق حاضر درصدد بررسی عوامل مؤثر در

جدول ۳. ترکیب جمعیتی دهستان سینا.

دهستان	خانوار	جمعیت			وضعیت سواد		
		کل	مرد	زن	کل	مرد	زن
سینا	۱۳۷۷	۶۵۴۹	۳۲۲۲	۳۲۲۷	۲۲۳۷	۷۶۵	۱۴۷۲

فصلنامه پژوهش‌های روستایی

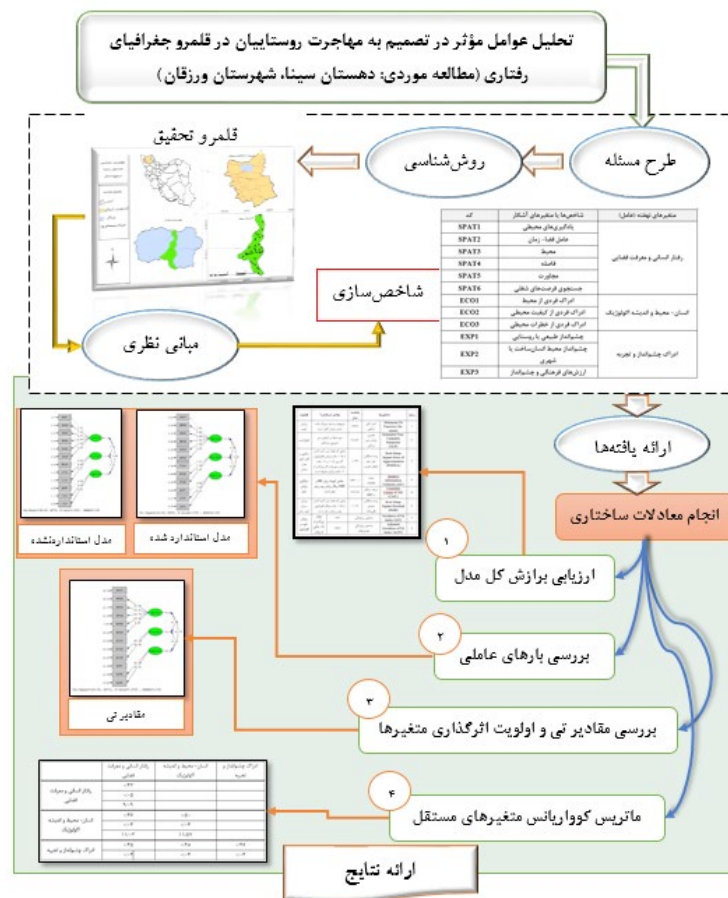
منبع: (Statistical Center of Iran, 2011)

جدول ۴. عامل‌ها و شاخص‌ها برای تحلیل عوامل مؤثر در تصمیم به مهاجرت روستاییان.

ایجاد	گروه‌ها	Ma et al. (2017)	Knight and Gunatliaka (2012)	Williams et al. (1986)	Sandu and De Jong (1996)	Bailey (1993)	Lu (1999)	De Jong et al. (1986)	Pourahmad (2010)	Shamseddini and Ghorjiyan (2010)	Taherkhani (2002)	Shakuie (2008)	Behfrooz (1991)
رفتار انسانی و معرفت فضایی	یادگیری‌های محیطی												
	عامل فضا- زمان												
	محیط												
	فاصله												
	مجاورت												
	جستجوی فرصت‌های شغلی												
اندیشه انسان- محیط و اکولوژیک	ادراک فردی از محیط												
	ادراک فردی از کیفیت محیطی												
	ادراک فردی از خطرات محیطی												
ادراک چشم‌انداز و تجربه	چشم‌انداز طبیعی یا روستایی												
	چشم‌انداز محیط انسان‌ساخت یا شهری												
	ارزش‌های فرهنگی و چشم‌انداز												

فصلنامه پژوهش‌های روستایی

منبع: یافته‌های تحقیق

شکل ۳. مدل تحلیلی تحقیق

فصلنامه پژوهش‌های روستایی

هدف از ارزیابی برازش کل مدل این است که مشخص شود تا چه حد مدل با داده‌های تجربی مورد استفاده سازگاری و توافق دارد (Kalantari, 2009: 129). برای ارزیابی برازش مدل در این تحقیق، برنامه LISREEL، شاخص‌های برازش را محاسبه نموده است که در جدول شماره ۵ نشان داده می‌شود:

با توجه به توضیحات ارائه‌شده در تحلیل داده‌ها در محیط برنامه لیزرل به این نتیجه می‌رسیم که مدل ارائه‌شده، در سطح مطلوب با داده‌های تجربی سازگاری داشته و شاخص‌ها از نیکویی برازش برخوردار می‌باشند.

در ادامه به بررسی میزان تأثیر عوامل رفتاری مهاجرت که باعث می‌شوند فرد به‌عنوان عامل فعال تصمیم‌گیرنده، اقدام به مهاجرت نماید، می‌پردازیم. در این خصوص به مقادیر تی حاصل از خروجی نرم‌افزار لیزرل رجوع می‌کنیم. شکل شماره ۶ مقادیر تی را نشان می‌دهد.

با عنایت به شکل شماره ۶ به بررسی مقادیر تی متغیرهای آشکار در جدول شماره ۶ می‌پردازیم:

مقدار t برای هر کدام از متغیرهای آشکار تعریف‌شده در جدول شماره ۷ آورده شد. با توجه به نتایج حاصل، ادراک فردی از

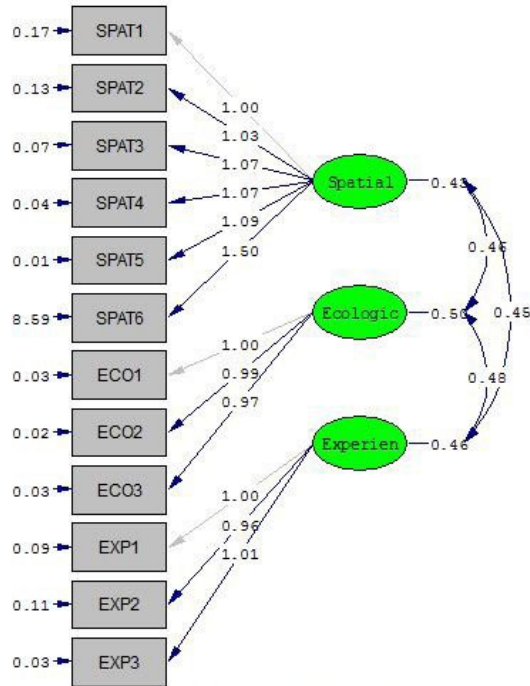
مدنظر قرار داده‌ایم که پس از جمع‌آوری پرسشنامه‌ها، اطلاعات گردآوری‌شده در نرم‌افزار آماری SPSS وارد شدند. با عنایت به اینکه پرسشنامه بر اساس طیف رتبه‌ای لیکرت تنظیم شده است رتبه‌های ۱ تا ۵ برای هر یک از شاخص‌ها اختصاص یافته است.

شکل شماره ۳ مدل تحلیلی تحقیق را نشان می‌دهد:

یافته‌ها

برای اعتبارسنجی از طریق مدل معادلات ساختاری، پس از کدگذاری و ورود داده‌ها به سیستم، در محیط نرم‌افزار لیزرل به تجزیه و تحلیل داده‌ها پرداخته شد. شکل شماره ۴ خروجی نرم‌افزار به‌صورت مدل استاندارد نشده و شکل شماره ۵ مدل استاندارد شده را نشان می‌دهد.

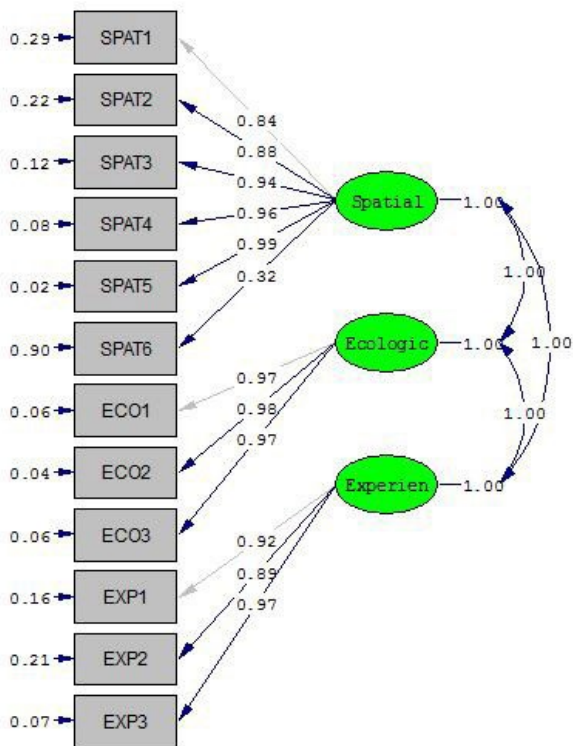
همان‌طور که از مدل برازش شده مشخص است، بارهای عاملی استاندارد شده، حاکی از آن است که ابزار اندازه‌گیری از اعتبار سازمانی بسیار مناسبی برخوردار است. همچنین نتایج حاصل از ضرایب معنی‌داری و میزان کای اسکور نسبت به درجه آزادی نشان می‌دهد روابط بین متغیرهای پنهان با هم و ارتباط متغیرهای آشکار دارای همبستگی قوی است.

Chi-Square=163.63, df=51, P-value=0.0000 , RMSEA=0.049

فصلنامه پژوهش‌های روستایی

شکل ۴. بارهای عاملی استاندارد نشده، منبع: یافته‌های تحقیق

Chi-Square=163.63, df=51, P-value=0.0000 , RMSEA=0.049

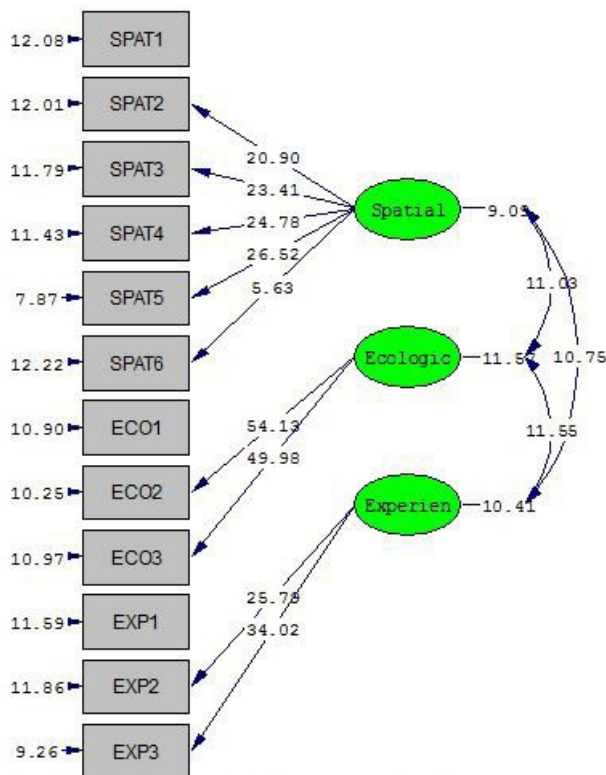
فصلنامه پژوهش‌های روستایی

شکل ۵. بارهای عاملی استاندارد شده، منبع: یافته‌های تحقیق

جدول ۵. شاخص‌های نیکویی برازش مدل.

ردیف	شاخص‌ها	وضعیت و مدل	مقادیر استاندارد*	قضایوت
۱	Minimum Fit Function Chi-square	آماره کای اسکویر	۱۶۳/۳	هرچقدر به صفر نزدیک باشد نشان برازش خوب
۲	Estimated Non-Centrality Parameter (NCP)	تخمین پارامتر غیر مرکزی	۹۱/۷۷	نبود خطا در انتهای متن خروجی نرم‌افزار قانع‌کننده
۳	Root Mean Square Error of Approximation (RMSEA)	ریشه میانگین توان دوم خطای تقریب	۰/۰۴۹	زمانی که مقدار این آماره کمتر از ۰/۰۵ باشد برازش قابل قبول، اگر بین ۰/۰۸ و ۰/۱ باشد برازش متوسط و اگر بزرگ‌تر از ۰/۱ باشد برازش ضعیف است نیکویی و قابل قبول بودن برازش
۴	Akaike's Information Criterion (AIC)	معیار اطلاعات	۱۵۶/۰۰۰	مقادیر کوچک برای AIC و CAIC بیانگر برازش بهتر برای مدل است. سازگاری برازش مدل
۵	Consistent Version of AIC (CAIC)	نسخه سازگار با AIC	۱۳۷/۱۶	
۶	Root Mean Square Residual (RMR)	ریشه میانگین مجذور باقی مانده	۰/۰۱۹	زمانی که مقدار این آماره کمتر از ۰/۰۵ باشد بیانگر قابل قبول بودن برازش مدل است. برازش بسیار خوب مدل
۷	Goodness of Fit Index (GFI)	شاخص برازندگی	۰/۹۲	مقدار بزرگ‌تر از ۰/۹ حاکی از برازش قابل قبول مدل است برازش خوب و قابل قبول
۸	Adjusted Goodness of Fit Index (AGFI)	شاخص برازندگی تعدیل یافته	۰/۸۹۷	
۹	Parsimony Goodness of Fit Index (PGFI)	شاخص برازندگی امساک (صرفه جویی)	۰/۶۴	
۱۰	Normed Fit Index (NFI)	شاخص هنجار شده برازندگی	۰/۹۷	مقادیر برابر یا بزرگ‌تر از ۰/۹ برازش قابل قبول
۱۱	Non-Normed Fit Index (NNFI)	شاخص برازش غیر نرم	۰/۹۶	برازش قابل قبول
۱۲	Comparative Fit Index (CFI)	شاخص برازش مقایسه‌ای	۰/۹۷	بالتر از ۰/۹ می‌باشند برازش قابل قبول
۱۳	Relative Fit Index (RFI)	شاخص متناسب نسبی	۹۶/۰	برازش قابل قبول

Chi-Square=163.63, df=51, P-value=0.0000 , RMSEA=0.049

فصلنامه پژوهش‌های روستایی

شکل ۶. مقادیر تی منبع: یافته‌های تحقیق

جدول ۶. اولویت اثرگذاری متغیرها.

اولویت	مقادیر	متغیر آشکار	متغیر پنهان
-	-	یادگیری‌های محیطی	
۹	۲۰/۹۰	عامل فضا- زمان	
۸	۴۱/۲۳	محیط	رفتار انسانی و معرفت فضایی
۷	۷۸/۲۴	فاصله	
۵	۵۲/۲۶	مجاورت	
۱۰	۶۳/۵	جستجوی فرصت‌های شغلی	
-	-	ادراک فردی از محیط	
۱	۵۴/۱۳	ادراک فردی از کیفیت محیطی	انسان- محیط و اندیشه اکولوژیک
۲	۴۹/۹۸	ادراک فردی از خطرات محیطی	
-	-	چشم‌انداز طبیعی یا روستایی	
۶	۲۵/۷۵	چشم‌انداز محیط انسان ساخت یا شهری	ادراک چشم‌انداز و تجربه
۳	۰۴/۳۴	ارزش‌های فرهنگی و چشم‌انداز	

فصلنامه پژوهش‌های روستایی

مأخذ: یافته‌های تحقیق

جدول ۷. ماتریس کوواریانس متغیرهای مستقل.

ادراک چشم‌انداز و تجربه	انسان- محیط و اندیشه اکولوژیک	رفتار انسانی و معرفت فضایی
		۴۳/۰
		۰۵/۰
		۰۹/۹
	۵۰/۰	۴۶/۰
	۰/۰۴	۰/۰۴
	۱۱/۵۷	۱۱/۰۳
۰/۴۶	۰/۴۸	۰/۴۵
۰/۰۴	۰/۰۴	۰/۰۴
۱۰/۴۱	۱۱/۵۵	۱۰/۷۵

فصلنامه پژوهش‌های روستایی

مأخذ: یافته‌های تحقیق

محیط فیزیکی و روان‌شناختی (ذهنی) مورد مطالعه قرار داد، به بررسی عوامل رفتار در مهاجرت پرداخته شده است.

به‌طور کلی تجزیه و تحلیل‌های این پژوهش که مبتنی بر روش مدل معادلات ساختاری با استفاده از نرم‌افزار لیزرل است نشان می‌دهد که عوامل رفتاری متعدد در تصمیم به مهاجرت روستائیان در دهستان سینا در شهرستان ورزقان مؤثر هستند. در این رابطه با عنایت به مبانی نظری و بررسی مطالعات پیشین، یک مدل مفهومی برای تجزیه و تحلیل و ارائه نتایج ترسیم شد که در این مدل ارتباط بیرونی بین سه متغیر پنهان «رفتار انسانی و معرفت فضایی»، «انسان- محیط و اندیشه اکولوژیک» و «ادراک چشم‌انداز و تجربه» و ارتباط درونی بین متغیرهای آشکار آن‌ها جهت تشخیص نیکویی برازش مدل ارائه شده، مورد آزمون قرار گرفت. نتایج قابل قبول و مورد اعتماد در جدول شماره ۵ با استناد به قوانین معادلات ساختاری - که نشان می‌دهد، مدل ارائه شده در سطح مطلوب با داده‌های تجربی سازگاری دارد- به محققین این اجازه را داد تا با بهره‌گیری از داده‌های جمع‌آوری شده با استفاده از همین مدل به بررسی و تحلیل عوامل مؤثر در تصمیم به مهاجرت روستائیان در قلمرو جغرافیای رفتاری اقدام شود. پس از اطمینان از نیکویی برازش مدل طراحی شده، در بخش آزمون بارهای عاملی، نتایج حاصل نشان می‌دهد «ادراک فردی از کیفیت محیطی» بیشترین اثرگذاری را در فرد به‌عنوان عامل فعال تصمیم‌گیرنده برای مهاجرت از روستا دارد که در این زمینه لو (۱۹۹۹) و دی‌جانگ و همکاران (۱۹۸۶) نیز معتقد بودند نظریات رفتاری مهاجرت، چنین فرض می‌کنند که مهاجرت و قابلیت تحرک ساکنان اعمالی هدفمند و عاقلانه هستند که بر اساس سلايق افراد به‌منظور بهبود و حفظ کیفیت محیطی و زندگی خودشان، شکل می‌گیرند و مهاجرت یک رفتار انتخاب الزامی است. به‌علاوه «ادراک فردی از خطرات محیطی» دارای

کیفیت محیطی که جزو مؤلفه‌های انسان- محیط و اندیشه اکولوژیک است دارای بیشترین مقدار آماره تی است که اهمیت آن را در اولویت‌بندی نشان می‌دهد. سایر مقادیر در جدول شماره ۶ نشان داده شده‌اند. نهایتاً اینکه، نتایج بررسی و تحلیل ماتریس کوواریانس متغیرهای مستقل در جدول شماره ۷ نشان داده شده است:

با توجه به نتایج حاصل در جدول شماره ۷:

تخمین‌های مربوط به مسیر «رفتار انسانی و معرفت فضایی» و «انسان- محیط و اندیشه اکولوژیک» نشان می‌دهد که مقدار آن برابر ۰/۴۳ با خطای استاندارد ۰/۰۵ در حد بالایی معنی‌دار بوده به‌طوری‌که آماره تی آن برابر با ۹/۰۹ است.

تخمین‌های مربوط به مسیر «انسان- محیط و اندیشه اکولوژیک» و «ادراک چشم‌انداز و تجربه» نشان می‌دهد که مقدار آن برابر ۰/۴۸ با خطای استاندارد ۰/۰۴ در حد بالایی معنی‌دار بوده به‌طوری‌که آماره تی آن برابر با ۱۱/۵۵ است.

تخمین‌های مربوط به مسیر «ادراک چشم‌انداز و تجربه» و «رفتار انسانی و معرفت فضایی» نشان می‌دهد که مقدار آن برابر ۰/۴۵ با خطای استاندارد ۰/۰۴ در حد بالایی معنی‌دار بوده به‌طوری‌که آماره تی آن برابر با ۱۰/۷۵ است.

این بدان معنی است که همبستگی مثبت بسیار قوی بین این متغیرها وجود دارد؛ یعنی بین ادراکات محیطی و رفتاری فرد، با تصمیم وی به مهاجرت ارتباط معناداری وجود دارد.

بحث و نتیجه‌گیری

با عنایت به مطالعات کتابخانه‌ای متعدد در زمینه رفتار در مهاجرت و درک این مطلب که رفتار شخص را می‌توان در دو

رتبه دوم اثرگذاری روی فرد به‌عنوان عامل تصمیم‌گیرنده است که میزان بالای تأکید پاسخگویان به این متغیر را می‌توان به وقوع زلزله مرداد سال ۱۳۹۱ و مهاجرت افزایشی آن نسبت داد که بر طبق نتایج تحقیقات و مطالعات مور (۱۹۸۶) نیز وقایع بیرونی در توانایی یک خانوار برای واقعیت بخشیدن به خواست مهاجرت مؤثر بوده و مهاجرت به‌عنوان یک رفتار انتخاب الزامی نمود پیدا نموده است و همچنین وایت (۱۹۸۴) نیز درجه انعطاف یا سازگاری مردم با محیط جغرافیایی را در ارتباط با میزان تجربه آن‌ها نسبت به یک خطر طبیعی را دانسته بود. «ارزش‌های فرهنگی و چشم‌انداز» نیز دارای بیشترین تأثیر روی فرد به‌عنوان عامل تصمیم‌گیرنده در امر مهاجرت می‌باشد؛ همچنین ارزش‌های فرهنگی و چشم‌انداز - که طبق نظریه لینگ (۱۹۶۰) نیز در زمینه تأثیرگذاری نقشه‌های شناختی فرد، عاملی مؤثر و شناخته شده هستند - دارای شدت اثرگذاری زیادی بر روی فرد به‌عنوان عامل تصمیم‌گیرنده می‌باشند. نهایتاً اینکه نتایج بررسی ماتریس کوواریانس متغیرهای مستقل در مدل معادلات ساختاری نشان می‌دهد که کلیه تخمین‌های مربوط به مسیر متغیرهای «رفتار انسانی و معرفت فضایی»، «انسان - محیط و اندیشه اکولوژیک» و «دراک چشم‌انداز و تجربه» باهم در سطح بالایی معنی‌دار می‌باشند. به‌عبارت دیگر مدل طراحی‌شده، ابزار مفیدی در زمینه تصمیم به مهاجرت روستاییان در قلمرو جغرافیای رفتاری قابل طرح است.

تشکر و قدردانی

ین مقاله در دانشگاه تبریز انجام یافته و بر حسب وظیفه از مسئولین محترم دانشگاه که زمینه ساز انجام چنین پژوهش‌هایی هستند، نهایت تشکر را داریم. همچنین از مسئولین محترم نشریه پژوهش‌های روستایی که زحمت بررسی مقاله در مراحل مختلف و نیز چاپ آن را متقبل شده اند سپاسگزاریم.

References

- Arbabi, A. (2000). [Behavioral Geography Behavior Survey (Persian)]. *Geography Knowledge*, (2), 11- 21.
- Bailey, A.J.(1993). Migration History, Migration Behavior and Selectivity, *The Annals of Regional Science*, (27), 315-326.
- Behfroz, F. (1991). Environmental perceptual and behavioral studies in the field of behavioral geography and contemporary human geography (Persian)]. *Geographical research*, (20), 70-31.
- De Jong, G. F; Root, B. D.; Gardner, R. W.; Fawcett, J. T. and Abad, R. G. (1986). Migration Intentions and Behavior: Decision Making in a Rural Philippine Province, *Journal of Population and Environment*, (8) 41-62. doi.org/10.1007/BF01263016.
- Foroutan, Y. (2012). [Sociological and Demographic Study of the Relationship between Identity and Immigration (Persian)]. *National Studies*, (2), 72- 96.
- Ghasemi Siyani, M. (2009). [The Consequences of Village-Urban Migration of the Younger Rural Generations (Persian)]. *Youth Research, Culture and Society*, (2), 145- 165.
- Hamza, F. (2009). [From Behaviorism to Behavioral Geography (Persian)]. *Geography Journal*, (3), 71-97.
- Hooman, H.A. (2009). [Structural Equation Modeling Using Lisrel Software (Persian)]. *Samt*, Tehran.
- Kalantari, K. (2009). [Structural Equation Modeling in Socio-Economic Research (Persian)]. *Saba Culture*, Tehran.
- Karimzadeh, H., Nikjou, M.R., Sadrmousavi, M.S. & Khehestani, H. (2014). [Identification of Factors Influencing the Creation of Entrepreneurial Opportunities in Rural Areas Tourism Using Structural Equation Modeling (GE) (Persian)]. *Geography and Environmental Planning*, (25), 269-290.
- Knight J., Gunatilaka R. (2012) Aspirations, Adaptation and Subjective Well-Being of Rural-Urban Migrants in China. In: Clark D.A. (eds) *Adaptation, Poverty and Development. Rethinking International Development Series*. Palgrave Macmillan, London
- Lu, M. (1999). Do People Move When They Say They Will? Inconsistencies of Individual Migration Behavior, *Journal of Population and Environment*, (5), - 467-488. doi.org/10.1023/A:1023365119874.
- Ma, K. R.; Kang, E. T. and Kwon, O. K.(2017). Migration behavior of students and graduates under prevailing regional dualism: the case of South Korea, *Ann Reg Sci*,(58), 209-233. doi.org/10.1007/s00168-016-0799-9.
- Mahdavi, M., Karimzadeh, H. (2006). [Zoning the central part of Varzeqan city to locate rural service centers using GIS (Persian)]. *Geographic Research*, (55), 203-222.
- Mahmudian, H., Ghasemi Ardehayei, A. (2012). [Immigrant social networks and reproduction of immigration culture in rural areas: A qualitative study on the migration flows from East Azerbaijan Province to Tehran Province (Persian)]. *Rural Development*, (1), 109-128.
- Naito, Tohru (2012) Urban-rural migration, unemployment, and privatization: a synthesis of Harris-Todaro model and a mixed duopoly, HYPERLINK "https://link.springer.com/journal/12076" \o "Letters in Spatial and Resource Sciences" *Letters in Spatial and Resource Sciences*, Vol. 5, No. 2, pp. 85-94.
- Nguyen, L. D. Raabe, K. & Grote, U. (2015). Rural-Urban Migration, Household Vulnerability, and Welfare in Vietnam, *World Development*, (71), 79-93. https://doi.org/10.1016/j.worlddev.2013.11.002.
- Pourahmad, A. (2010). [The Realm and Philosophy of Geography (Persian)]. *University of Tehran*, Fourth Edition, Tehran.
- Sandu, D. and De Jong, G. F. (1996). Migration in Market and Democracy Transition: Migration Intention and Behavior in Romania, *Journal of Population Research and Policy Review*, (15), 437-457. doi.org/10.1007/BF00125864.
- Shakuie, H. (2008). [Environmental Philosophy and Geography Schools (Persian)]. *Gitashenasi*, Tehran.
- Shamseddini, A., Ghorjiyan, P. (2010). [Factors Affecting the Migration of Villagers to Cities, Emphasizing the Immigration Network (Case: Rostam-Dawa Village) (Persian)]. *Geographic Outlook*, (11), 87-105.
- Shoari Nejad, A.A. (2005). [A New Look at Psychology of Learning or Psychology of Changing Behavior (Persian)]. *Chapakhsh Publishing*, Tehran
- Statistical center of Iran (2011) Results of Population and Housing Public Census, accessible (2018/6/5) at https://www.amar.org.ir
- Taherkhani, M. (2002). [Recognition of Factors Affecting Urban Village Migrations with Emphasis on the Migration of Rural Youth in Qazvin Province (Persian)]. *Modarres University of Humanities*, (2), 41 - 60.
- Williams, A.S., Jobs, P.C., Gilchrist, C. J. (1986). Gender Roles, Marital Status and Urban- Rural Migration, *Journal of Sex Roles*, (11-12), 627-643. doi.org/10.1007/BF0028821.